

Հուշագիր
Presidential Council of the Republic of Western Armenia

Արևմտյան Հայաստանի Ազգային խորհրդի 20-ամյակը
2004 թվականի դեկտեմբերի 17 – 2024 թվականի դեկտեմբերի 17

Շուշիի 20 -րդ տարելիցը

17 DÉCEMBRE 2004 - 17 DÉCEMBRE 2024
CHOUCHI 20ÈME ANNIVERSAIRE

20ÈME ANNIVERSAIRE DE LA DÉCLARATION DU CONSEIL NATIONAL D'ARMÉNIE OCCIDENTALE

LE 17 DÉCEMBRE 2024 À PARTIR DE 12H00

CLUB SUISSE DE LA PRESSE (CSP)

CHÂTEAU DES PENTHES - SALLE ATTIC

CHEMIN DE L'IMPÉRATRICE 18

1292 PREGNY-CHAMBÉSY (GENÈVE)

BUS 20 – ARRÊT PREGNY, PENTHES

CONTACT@WESTERN-ARMENIA.EU

www.westernarmenia.tv

<https://westernarmeniatv.com/fr>

Գիտաժողով

Արցախի շրջանի Շուշի քաղաքում (Լեռնային Ղարաբաղ) Արևմտյան
Հայաստանի հայերի ինքնորոշման իրավունքների մասին հռչակագրի 20-
ամյակը
Բնիկ հայերի ապագան

The poster features a purple background with a white line-art illustration of a church with two spires on the left. On the right, there is a logo consisting of a yellow square with a black and white geometric pattern. Below the logo, the text is in French. At the bottom left, there is a date range and the event name. At the bottom right, there is a date, time, and location with a location pin icon.

LE FUTUR DE LA NATION ARMENIENNE

20ÈME ANNIVERSAIRE DE LA DECLARATION DU
CONSEIL NATIONAL D'ARMENIE OCCIDENTALE

Le 17 décembre 2004 à Chouchi en Artsakh libéré, a été déclaré
le Droit à l'autodétermination des Arméniens d'Arménie
Occidentale et la constitution du Conseil National d'Arménie
Occidentale.
Aussi, aujourd'hui, nous célébrons le 20ème anniversaire de
cette déclaration.

Le 17 Décembre 2024
à partir de 12h00

Club suisse de la presse (CSP)
Château des Penthes - Salle Attic
Chemin de l'Impératrice 18
1292 Pregny-Chambésy (Genève)
Bus 20 – Arrêt Pregny,Penthes
contact@western-armenia.eu

17 décembre 2004 - 17 décembre 2024
Chouchi 20ème anniversaire

www.westernarmenia.tv

1) Համաժողովի անցկացման վայրը

Շվեյցարական մամուլի ակումբ (CSP)

Շատո դե Պանթ

Իմպերատրիս ճեմուղի 18

1292 Պրենյ-Շամբեզի

2) Համաժողովի ամսաթիվը

Երեքշաբթի դեկտեմբերի 17-ին ժամը 12:00-ից:

3) Հանգամանքները

1917-1920 թվականներին Արևմտյան Հայաստանը, որը հայտնի է ինչպես Հայաստան, պետություն էր՝ ճանաչված Ռուսաստանի, Դաշնակից և միավորված տերությունների և Գերագույն խորհրդի, Թուրքիայի և Միացյալ Նահանգների կողմից, որոնք ստորագրել են Սևրի դաշնագիրը և պաշտոնապես սահմանազատել միջազգային Թուրքիայի և Արևմտյան Հայաստանի միջև սահմանը՝ Միացյալ Նահանգների 28-րդ նախագահ Վուդրո Վիլսոնի կողմից ստորագրված իրավաբար վճռին համապատասխան վերջնական և անդառնալի իրավական ակտի միջոցով:

Թուրքական քեմալական շարժումը, դատապարտելով Հայաստան պետության գոյությունը Օսմանյան կայսրության տարածքում, 1921 թվականին սկսեց հայկական տարածքի բռնազավթումը: Բոլշևիկները, իսկ հետո խորհրդային իշխանությունը, նույնպիսի յուրացում իրականացրին՝ գրավելով Հայաստանի Հանրապետության տարածքը Հարավային Կովկասում: Արևելյան Հայաստանի մի մասն այն ժամանակ բաժանվեց Հայաստանի, Ադրբեջանի և Վրաստանի խորհրդային սոցիալիստական հանրապետությունների միջև:

1988 թվականից Ադրբեջանը ջարդեր է կազմակերպում Մումգայիթի, Բաքվի և Կիրովաբադի հայերի դեմ՝ խորհրդային Ադրբեջանի ողջ տարածքի և Արցախի շրջանի էթնիկ գոտիների նպաստակով:

1994-ին արցախահայության և արևմտյան Հայաստանի դիմադրությունը նպաստեց ամբողջ Արցախի շրջանի տարածքի ազատագրմանը՝ սկսած շրջանի նախկին մայրաքաղաք Շուշիից, և Ադրբեջանը ստիպված եղավ ստորագրել զինադադարի պայմանագիր, որը տևեց մինչև 2016թ:

Ազատագրված տարածաշրջանում Արևմտյան Հայաստանի եւ Արցախի հայությունը հռչակում է իր ինքնորոշման իրավունքը: Այս որոշումը ձևակերպվել է 2004 թվականի դեկտեմբերի 17-ին Շուշիում ընդունված պաշտոնական հռչակագրով, ինչպես նշված է կից փաստաթղթում:

ԱՐԵՎՍՏՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԵՐԻ ԻՆՔՆՈՐՈՇՄԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՀՈՉԱԿԱԳԻՐ, ՇՈՒՇԻ, 17 դեկտեմբերի, 2004թ.

Արեւմտյան Հայաստանի Հայերի Ազգային Խորհուրդը արտահայտում է տարագիր հայ ժողովրդի միասնական կամքը.

Գիտակցելով իր պատմական պատասխանատվությունը հայ ազգի ճակատագրի համար, որը հավատարիմ է համայն հայության իղձերի իրականացմանը և պատմական արդարության վերականգնմանը.

Անդրադառնալով Մարդու իրավունքների հռչակագրի համընդհանուր սկզբունքներին և, ընդհանրապես, միջազգային իրավունքով ճանաչված չափանիշներին.

Ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքի իրականացում.

Հայտարարում է

Ազգի վերակառուցման գործընթացի սկիզբը, որի ընթացքում հարց է առաջանում արդարության սկզբունքի վրա հիմնված ժողովրդավարական հասարակություն ստեղծելու մասին.

1. Այսպես կոչված «թուրքական» Հայաստանը վերանվանվում է Արեւմտյան Հայաստան (Հայրենիք): Արեւմտյան Հայաստանը (Հայրենիք) կունենա դրոշ, զինանշան եւ օրհներգ:
2. Արեւմտյան Հայաստանը (Հայրենիք) լինելու է ինքնավար պետություն՝ օժտված ազգային գերագույն իշխանությունով, անկախությամբ, ինքնիշխանությամբ և լիիրավ լիազորություններով: Ազգային խորհրդի կազմում կճանաչվեն միայն Արեւմտյան Հայաստանի (Հայրենիքի) սահմանադրությունն ու արդարադատությունը:

3. Արեւմտյան Հայաստանի (Հայրենիքի) երաշխավորն այսօր վտարանդի ժողովուրդն է, որը իշխանություն է իրականացնում ուղղակիորեն և իր ներկայացուցիչների միջոցով՝ Սահմանադրության և օրենքների հիման վրա: Արեւմտյան Հայաստանի (Հայրենիքի) ժողովրդի անունից խոսելու իրավունքը պատկանում է բացառապես Ազգային խորհրդին:
4. Բոլոր անդամները, ովքեր կարող են ապացուցել իրենց աքսորյալի կարգավիճակը և ծագումնաբանությունը, նույնիսկ մի քանի սերունդ հետո, համարվում են Արեւմտյան Հայաստանի (Հայրենիքի) անդամներ: Արեւմտյան Հայաստանի (Հայրենիք) անդամներին պաշտպանում և օգնում է Ազգային խորհուրդը: Ազգային խորհուրդը երաշխավորում է իր բոլոր անդամների ազատությունն ու հավասարությունը:
5. Արեւմտյան Հայաստանը (Հայրենիք) սեփականության և անձի անվտանգության, ինչպես նաև սահմանների անձեռնմխելիության ապահովման նպատակով ստեղծում է Ազգային խորհրդի իրավասության ներքո գտնվող իր պաշտպանական կառույցը, պետական և հասարակական անվտանգության մարմինները: Արեւմտյան Հայաստանը (Հայրենիք) իր անդամների համար ինքնուրույն է սահմանում ծառայության ազգային կանոնները: Արեւմտյան Հայաստանի (Հայրենիքի) պաշտպանության ուժերը կարող են տեղակայվել միայն Ազգային խորհրդի որոշմամբ՝ Ազգային խորհրդի նախագահի բարձրագույն հրամանատարությամբ:
6. Միջազգային իրավունքի տեսակետից Արեւմտյան Հայաստանը (Հայրենիք) վարում է ինքնուրույն արտաքին քաղաքականություն: Այն անմիջական հարաբերություններ է հաստատում այլ պետությունների հետ և մասնակցում միջազգային կազմակերպությունների գործունեությանը:
7. Արեւմտյան Հայաստանի (Հայրենիքի) ազգային հարստությունը նրա ժողովուրդն է, նրա տարածքը, ընդերքը, օդային տարածքը, ջրային եւ այլ բնական ռեսուրսները՝ տնտեսական, մտավոր եւ մշակութային, ազգի սեփականությունն են: Դրանց կառավարման, օգտագործման, օգտվելու և սեփականության նկատմամբ վերահսկողությունը որոշվում է Արեւմտյան Հայաստանի (Հայրենիք) օրենքներով:
8. Արեւմտյան Հայաստանը (Հայրենիք) որոշում է իր տնտեսական համակարգի սկզբունքներն ու կանոնները և, անհրաժեշտության դեպքում, կարող է ստեղծել իր սեփական արժույթը, իր ազգային բանկը, ֆինանսական վարկերի, հարկերի և տարբեր ծառայությունների սեփական համակարգը՝ հիմնվելով սեփականության տարբեր ձևերի համակարգի վրա:

9. Ազգային խորհուրդը երաշխավորում է խոսքի, մամուլի և խղճի ազատությունը. օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների տարանջատում. միութենական համակարգ, հարգանք տարատեսակ կարծիքների նկատմամբ, քաղաքացիական ծառայողների և պաշտպանական ուժերի ապաքաղաքականացում:
10. Ազգային խորհուրդը երաշխավորում է արեւմտահայերենի օգտագործումը որպես ազգային լեզու կյանքի բոլոր բնագավառներում: Ազգային խորհուրդը ստեղծում է կրթության և գիտամշակութային զարգացման իր համակարգը:
11. Ազգային խորհուրդը վերահաստատում է իր հանձնառությունը՝ հասնելու Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչմանը, որը կատարվել է 1894-1923 թվականներին հաջորդած թուրքական կառավարությունների կողմից Արևմտյան Հայաստանի (Հայրենիք) տարածքում օկուպացիայի ժամանակաշրջանում:
12. Ազգային խորհուրդը աջակցում է աքսորյալների ժառանգների վերաբնակեցմանը՝ պատճառված վնասի փոխհատուցմամբ: Սա կներառի Միջազգային հիմնադրամի ստեղծումը, որը ֆինանսավորվում է հիմնականում այն պետությունների կողմից, որոնք պատասխանատու են Հայոց ցեղասպանության համար:
13. Այս հռչակագիրը հիմք է հանդիսանում Արևմտյան Հայաստանի Մահմանադրության (Հայրենիք) մշակման համար: Մինչև Մահմանադրության հաստատումը, այն նաև հիմք կծառայի գործող սահմանադրության մեջ օրենքների և փոփոխությունների, ինչպես նաև ազգային իշխանությունների գործունեության և նոր օրենսդրության մշակման համար:
Վայր և ամսաթիվ՝ Շուշի, դեկտեմբերի 17, 2004թ.

ԱՐԵՎՍՏՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-06/conseil.nationa-armenie-occidental-EMRIP-seminar-treaties-EMRIP-seminar-treaties.docx>

Ուստի ձեր ուշադրությանն ենք ներկայացնում տասնմեկ մեջբերում, որոնք մանրամասն նկարագրում են Արևմտյան Հայաստանի հայ ժողովրդի պատմությունը հնագույն ժամանակներից մինչև ինքնորոշման, ինքնիշխանության, ազատության և անկախության իրավունքների իրացումը:

Իրավունքներ, որոնք բազմիցս ճանաչվել են աշխարհի մեծագույն տերությունների կողմից, բայց երբեք չեն գործադրվել: Իրավունքները տարածվեցին նրանց վրա, բայց երբեք չտարածվեցին Արևմտյան Հայաստանի հայերի վրա, նույնիսկ Հայոց ցեղասպանությունից հետո:

Մենք հավաքվել ենք՝ տոնելու 1920 թվականի հունվարի 19-ին Արևմտյան Հայաստանի անկախությունը և մեկ րոպե լռությամբ հարգելու Հրանտ Դինքի սպանությունը, որը տեղի ունեցավ 2007 թվականի հունվարի 19-ին:

Արցախյան երկրորդ պատերազմից և Ադրբեջանի կողմից Արցախի տարածքի զգալի մասի օկուպացումից հետո Թուրքիան և Ադրբեջանը այժմ ձգտում են կեղծ ռազմական հաղթանակը վերածել օրինական հաղթանակի:

Իրավական այս դաշտը վերաբերում է ոչ միայն Արցախի մարզի կարգավիճակի հարցին, այլև Արևմտյան Հայաստանի իրավունքներին:

17-րդ դարում պատմական Հայաստանի բաժանումը երկու տարածքների՝ արևմտյան և արևելյան, հանգեցրեց հայ ազգի քաղաքական, սոցիոլոգիական և տնտեսական

բաժանումների: Հայաստանը ձեռնամուխ եղավ իր անկախության ձգտմանը՝ կրելով այս արատը: Համաշխարհային պատերազմն արագացրեց բազմազգ պետությունների փլուզումը, իսկ բոլշևիկյան հեղափոխությունը դասակարգային պայքարի և գաղափարական վեճի սրման ճանապարհով բացեց պառակտման նոր մակարդակ: Այնուամենայնիվ, երբ խոսում ենք Արևմտյան Հայաստանի մասին, խոսքը պատմական Հայաստանի տարածքի մի մասի մասին է, որի վրա ապրել և ապրում է բնիկ բնակչություն, որը ենթարկվել է ցեղասպանության, և որն իրականացվել է թուրքական երեք հաջորդական կառավարությունների կողմից 1894-1923 թվականներին:

Արևմտյան Հայաստանի մասին խոսելիս նկատի ունենք նաև պատմական Հայաստանի տարածքի մի մասը, որն անկախ կարգավիճակ է ստացել 1917 թվականի դեկտեմբերի 29-ին Ռուսաստանի կողմից Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ իր բնակչության ցեղասպանության ժամանակ:

Երբ խոսում ենք Արևմտյան Հայաստանի մասին, մենք խոսում ենք նաև Սևրի դաշնագրի մասին, որը ստորագրվել է համաշխարհային խոշոր տերությունների կողմից և նախատեսում է ցեղասպանությունից հետո հատուցման ընթացակարգ:

Երբ խոսում ենք Արևմտյան Հայաստանի մասին, մենք խոսում ենք նաև Իրավարար վճռի մասին, որը ստորագրել է Միացյալ Նահանգների ամենանշանավոր նախագահներից մեկը՝ նախագահ Վուդրո Վիլսոնը:

Երբ խոսում ենք Արևմտյան Հայաստանի մասին, մենք խոսում ենք նաև հայ ժողովրդի պատմության, նրա արմատների, մշակույթի, ավանդույթների, ժառանգության և նույնիսկ գենետիկական ռեսուրսների ոչնչացման քաղաքականության մասին՝ նպատակ ունենալով բնիկ հայ ազգին արմատախիլ անել իր պապենական հողերից ու տարածքներից:

Եվ վերջապես, երբ խոսում ենք Արևմտյան Հայաստանի մասին, խոսում ենք նաև հայ ազգի պատմության կեղծման քաղաքականության մասին, նրա արմատների, մշակույթի, ավանդույթների, ժառանգության և նույնիսկ գենետիկական ռեսուրսների ոչնչացման քաղաքականության մասին՝ նպատակ ունենալով ջնջել հայ ժողովրդի ինքնությունը և զրկել նրան իր պապենական հողերից ու տարածքներից:

Թուրքիայի և Ադրբեջանի, ինչպես նաև շահագրգիռ մյուս պետությունների հաղթանակը ամբողջական կլինի, երբ հայերն ու իրենց քաղաքական ուժերը հրաժարվեն իրենց իրավունքներից, իրենց հայրենիքից, քաղաքակրթությունից, կրած

հանցագործությունների ճանաչումից և իրենց դարավոր պատմությունից: Ներկայումս մենք այս գործընթացում ենք:

Արևմտյան Հայաստանի հարցն այսօր

Արևմտյան Հայաստանի կառավարությունը պաշտոնապես ձևավորվել է 1918 թվականի հունվարի 11-ին (29 դեկտեմբերի 1917 թ.): Այս փուլը համընկնում է Կիլիկիայի ազատագրման հետ, երբ Վահան Ավանեսովը, Պոռո Պոռոջյանը և Վահան Տերյանը Լենինի հետ հերթական հանդիպումից հետո դիմեցին Ստեփան Շահումյանին՝ խնդրելով ստեղծել Արևմտյան Հայաստանի առաջին իշխանությունը, որը հայտնի է որպես թուրքական:

Սկսած Երզնի (18.12.1917թ.) և Մուղրոսի զինադադարից (1918թ. հոկտեմբերի 30) և ավարտվելով ԱՄՆ 28-րդ նախագահ Վուդրո Վիլսոնի իրավարար վճռով (1920թ. նոյեմբերի 22)՝ Հայաստանի անկախության հարցը դարձել է 1918թ. միջազգային իրավունքի հարց:

Այն բանից հետո, երբ Պոռոս Նուբար փաշան 1919 թվականի փետրվարի 26-ին Վերսալի խաղաղության կոնֆերանսին հուշագիր ներկայացրեց, իսկ 1919 թվականի մայիսի 15-ին կառավարություն ձևավորեց, 1920 թվականի հունվարի 19-ին նա փաստացի ճանաչում ստացավ Դաշնակիցների Գերագույն խորհրդի կողմից: Այս ճանաչումը մեծապես պայմանավորված էր Պոռոս Նուբար փաշայի ջանքերով, մասնավորապես՝ 1919 թվականի մայիսի 15-ին Ամբողջական Հայաստանի կառավարության կազմավորումից հետո:

Արևմտյան Հայաստանի իշխանությունն այսօր, ինչպես գիտենք, 1920 թվականին ճանաչված Հայաստան պետության շարունակությունն է, որն անկախություն է ձեռք բերել Ռուսաստանից 1918 թվականի հունվարի 11-ին (29.12.1917թ.), ապա Արևմտյան Հայաստանի տարածքում Հայաստանի Հանրապետությունը դե ֆակտո միջազգայնորեն ճանաչվեց 1920 թվականի հունվարի 19-ին հետևյալ պայմաններով.

Կառավարության այս ձևավորման հիման վրա 1920 թվականի հունվարի 27-ին Խաղաղության կոնֆերանսի գլխավոր քարտուղարությունը տեղեկացրեց Հայ ազգային պատվիրակության նախագահին, որ 1920 թվականի հունվարի 19-ի իր նիստում Գերագույն խորհուրդը կայացրել է հետևյալ երկու որոշումները.

«1° Հայկական պետության կառավարությունը կճանաչվի փաստացի կառավարություն»;

«2° Որ այս ճանաչումը չի կանխորոշում այս պետության հնարավոր սահմանների հարցը»:

Արցախը, Նախիջեւանը, Ջավախքը, ներկայիս Կովկասյան հայկական Հանրապետությունը, Կիլիկիան եւ իհարկե Արեւմտյան Հայաստանը եղել են Հայաստան պետության կազմում:

1920 թվականի հունվարին Հայաստանը պաշտոնապես ճանաչվեց դաշնակից և ասոցիացված տերությունների կողմից: Այս ճանաչումը ամրապնդվեց նույն թվականի ապրիլին կայացած Ման Ռեմոյի համաժողովում, որտեղ հաստատվեց Հայաստանի կարգավիճակը՝ որպես անկախ պետություն: 1920 թվականի մայիսի 11-ին այս ճանաչումը դարձավ դե յուրե, այդ թվում՝ Միացյալ Նահանգների կողմից՝ նշանակելով վճռորոշ փուլ Հայաստանի դիվանագիտական պատմության մեջ: Այն ժամանակ, երբ Գերագույն խորհուրդը ստորագրության կհանձնի Սեւրի դաշնագիրը Թուրքիային, որոշվում է, որ հայկական պետության մայրաքաղաքը կլինի Երզրումը (Կարինը), որը մեկ ամիս ժամանակ ունի իր հակաառաջարկները ներկայացնելու համար:

Օսմանյան կայսրության վեզիր Դամադ Ֆերիդ փաշայի կողմից Դաշնակիցների Գերագույն խորհրդում հուշագրի ներկայացումից հետո (Ընդհանուր դիտարկումները ներկայացված են Օսմանյան պատվիրակության կողմից) Թուրքիան ճանաչում է միայն Բաթումի պայմանագրին համապատասխան հայկական տարածքը (11000 կմ²): Հանդիպելով Դաշնակիցների Գերագույն խորհրդի նոր մերժմանը՝ Թուրքիան կրկին ճանաչում է հայկական նոր պետությունը 1920 թվականի հունիսի 25-ին:

1920 թվականի հուլիսի 22-ին սուլթան Վահիդետտինի (Մեհմեդ VI) նախագահությամբ 1920 թվականի հուլիսի 22-ի Ինքնիշխան Խորհուրդը ընդունեց պայմանագիրը, որը համարում էր, որ «գերադասում է թույլ գոյություն ունենալ, քան մեծ կորուստներ կրել»:

Այս որդեգրումն իրականանում է մեկ և վերջնական գործողությամբ՝ սուլթանի հովանու ներքո՝ Սեւրի դաշնագրի ստորագրմամբ:

Պայմանագրերը ստորագրած պետությունների ցուցակները

Սևրի դաշնագիրը (10.08.1920)	Լոզանի դաշնագիրը (24.07.1923)
<p>- Բրիտանական կայսրություն (Միացյալ Թագավորություն, Հնդկաստանը, Կանադան, Ավստրալիան, Նոր Զելանդիա և Հարավաֆրիկյան միությունը)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ֆրանսիան - Իտալիան - Ճապոնիան - Հայաստանը - Բելգիան - Հեջազը (ներկայումս՝ Սաուդյան Արաբիա) - Լեհաստանը - Պորտուգալիան - Չեխոսլովակիան - Հունաստանը - Ռումինիան - Սերբո-Խորվաթա-Սլովենական պետությունը - Թուրքիան 	<p>- Բրիտանական կայսրություն (Միացյալ Թագավորություն, Հնդկաստանը, Կանադան, Ավստրալիա և Նոր Զելանդիան, Հարավաֆրիկյան միությունը)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ֆրանսիան - Իտալիան - Ճապոնիան - Հունաստանը - Ռումինիան - Սերբո-Խորվաթա-Սլովենական պետությունը - Թուրքիան

1920 թվականի օգոստոսի 4-ին Կիլիկիայի հայությունը հռչակեց իր անկախությունը: Խաղաղության միջազգային պայմանագրի ստորագրումը Սևրում դաշնակից և միավորված տերությունների և Թուրքիայի կողմից: Սևրի միջազգային խաղաղության դաշնագիրը ստորագրվել է 1920 թվականի օգոստոսի 10-ին, երեկոյան ժամը 4-ին, Սևրի գործարանի գլխավոր սենյակում Դաշնակից և Միավորված տերությունների, ինչպես նաև Թուրքիայի կողմից: Այս ստորագրումը, որն ի սկզբանե նախատեսված էր ավելի վաղ

ժամկետի համար, չորս անգամ հետաձգվեց իտալա-հունական հակամարտության պատճառով: Սերի դաշնագիրը բաղկացած է 433 հոդվածից՝ ուղեկցվող մի քանի լրացուցիչ դաշնագրերով, որոնք սահմանում են շահագրգիռ կողմերի նոր սահմաններն ու պարտավորությունները:

1920 թվականի օգոստոսի 10-ին Թուրքիան և Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան, Իտալիան, Ճապոնիան, Բելգիան, Հունաստանը, Լեհաստանը, Պորտուգալիան, Ռումինիան, Չեխոսլովակիան և Հայաստանը ստորագրեցին Սերի դաշնագիրը:

Միջազգային պայմանագիրը վավերացվել է նաև Թուրքիայի կողմից, քանի որ սուլթանի ստորագրած հրամանագիրը կայսերական հրաման է: (Օսմանյան կայսրության սահմանադրության համաձայն): Այդ ժամանակից ի վեր Սերի դաշնագիրը Հայաստանի կողմից չի վավերացվել:

Սերի դաշնագրի 93-րդ հոդվածի հիման վրա Հայաստանի անունից լրացուցիչ պայմանագիր է ստորագրվել նաև դաշնակից պետությունների հետ ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների, դիվանագիտական և առևտրային հարաբերությունների վերաբերյալ: Միջազգային իրավունքի տեսակետից Հայաստանի Հանրապետությունը Արեւմտյան Հայաստանի տարածքից, որը պայմանագրի դե յուրե կողմ է, ճանաչված է մյուս բոլոր ստորագրող պետությունների կողմից:

Չխորանալով պայմանագրի մանրամասների մեջ՝ մենք միայն նշում ենք, որ Հայաստանին վերաբերող բաժինը ներառում է, ի թիվս այլոց, 88-ից 93-րդ հոդվածները: Թուրքիան ճանաչում է Հայաստանը որպես ինքնիշխան, ազատ և անկախ պետություն:

Թուրքական Հայաստանը, որը դարձավ Հայաստանի Հանրապետություն, համաձայնում է ԱՄՆ-ին փոխանցել երկու երկրների սահմանների սահմանազատման իրավունքը: Վրաստանի և Ադրբեջանի հետ Հայաստանի Հանրապետության սահմանները կորոշվեն այդ երկրների հետ ուղղակի բանակցություններով՝ Սերի դաշնագրի 92-րդ հոդվածի հիման վրա:

1920 թվականի ապրիլին Դաշնակից ուժերի գերագույն խորհուրդը, որը ներկայացնում է Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան, Իտալիան և Ճապոնիան, որոշեց երկու պահանջ ներկայացնել Միացյալ Նահանգների 28-րդ նախագահ Վուդրո Վիլսոնին.

- 1) Ընդունել Հայաստանի նկատմամբ պրոտեկտորատի մանդատը,
- 2) Իրավարար վճռով որոշել Հայաստանի և Թուրքիայի միջև սահմանը:

Առաջին խնդրանքը մերժվել է ԱՄՆ Սենատի քվեարկությամբ: Երկրորդ խնդրանքը պաշտոնապես հաստատվել է Դաշնակիցների Գերագույն խորհրդի նախագահի, Ֆրանսիայի վարչապետի և արտաքին գործերի նախարար Միլերանի 1920 թվականի ապրիլի 27-ի նամակով: Այս խնդրանքը, 89-րդ հոդվածի տեսքով, ներառվել է Սեւրի դաշնագրում՝ արդեն Հայաստանի, Թուրքիայի, ինչպես նաև ստորագրած գրեթե քսան երկրների անունից՝ ուղղված ԱՄՆ նախագահին, ով կայացրել է իրավարար վճիռը: Իրավարար վճիռը վերջնական է և կատարման ենթակա: Ժամկետային սահմանափակում չկա և նրա կարգավիճակի վրա չի ազդում դատավճռի ճակատագիրը: Թեև Սեւրի դաշնագիրը չվավերացվեց բոլոր կողմերի, հատկապես Ֆրանսիայի կողմից, այնուհանդերձ մասամբ կիրառվեց նույն այդ կուսակցությունների կողմից: Օրինակ՝ Ֆրանսիան, Մեծ Բրիտանիան և Իտալիան ստանձնեցին խաղաղ բնակիչների պաշտպանության մանդատները, մասնավորապես Կիլիկիայում, սակայն այդ պարտավորությունները չհարգվեցին: Սևրի դաշնագրի ստորագրած կողմերի վավերացման համակարգը ավելի լավ հասկանալու համար կարևոր է ուսումնասիրել յուրաքանչյուր ստորագրող պետության, ներառյալ Օսմանյան կայսրության (Թուրքիայի) ազգային Սահմանադրությունը: Օրինակ, 1920 թվականի հուլիսի 22-ին սուլթան Մեհմեդ VI-ի Ինքնիշխան Խորհրդից հետո սուլթանը հրամայեց ստորագրել Սեւրի դաշնագիրը, որը, ըստ Օսմանյան Սահմանադրության, համարժեք է վավերացմանը: Հատուցումների վերաբերյալ այս ուսումնասիրության մեջ ներկայացված թվերը հաշվի չեն առնում ողջ ցեղասպանական շրջանը, ոչ էլ Պողոս Նուբարի կողմից 1919 թվականի փետրվարին Փարիզում կայացած Խաղաղության կոնֆերանսի ժամանակ ներկայացված կոնկրետ տարրերը:

Հայերը, ի թիվս այլ բաների, ստորագրող պետություններից պետք է պահանջեն Սեւրի դաշնագրի վավերացումը:

Սեւրի դաշնագրի չկատարման կամ դրա փոխարինման պահանջը թուրքական հակահայ և ակնհայտորեն հակաարևմտյան Հայաստանի քաղաքականության մի մասն է:

Երբեք խաղաղության դաշնագիրը, որը սովորաբար հայտնի է որպես Սևրի դաշնագիր, չի եղել նման ազդեցիկ քաղաքականության առարկա, որը նպատակաուղղված է փոխարինելու այն՝ ի վնաս շահագրգիռ բնակչության:

Փորձելով փոխարինել Սևրի դաշնագիրը՝ առանց այն վերանայելու հնարավորության, որոշ պետություններ և քաղաքական ուժեր նախաձեռնեցին մի շարք համաձայնագրեր և պայմանագրեր: Դրանց թվում են.

- Ալեքսանդրապոլի պայմանագիրը (2 դեկտեմբերի, 1920 թ.),
- Մոսկվայի պայմանագիրը (16 մարտի, 1921 թ.),
- Կարսի պայմանագիրը (20 հոկտեմբերի 1921 թ.),
- Անգորայի պայմանագիրը կամ համաձայնագիրը (20 հոկտեմբերի, 1921 թ.),
- Լոզանի պայմանագիրը (24 հուլիսի, 1923 թ.),
- պայմանագիրը քրդական Hoyboun կազմակերպության հետ (1927):

Եվրախորհրդարանի Հայկական հարցի վերաբերյալ քաղաքական բանաձևեր (18.06.1987թ.), իրավիճակը Խորհրդային Հայաստանում (1988/1989թթ.), Արցախյան առաջին պատերազմը, Նախիջեւանի Ջուղայի գերեզմանատան ավերումը (14.12.2005թ.), երկրորդ պատերազմն Արցախում, որի արդյունքը կլինի Ադրբեջանի, Թուրքիայի և (Արևելյան) Հայաստանի Հանրապետության միջև հաջորդ (ապագա) պայմանավորվածությունները:

Սրանցից ոչ մեկը բավարար չէր (այս համաձայնագրերը իրավաբանորեն օրինական չեն) և բավարար չեն լինի փոխարինելու Սևրի դաշնագիրը և զսպելու արևմտահայության պահանջները և նախագահ Վուդրո Վիլսոնի իրավարար վճռի իրականացումը:

Արևմտյան Հայաստանի անկախության ճանաչման 102-րդ տարեդարձի կապակցությամբ (1917-1920 թթ.) նպատակն է վերլուծել այս ճանաչման պատմական ազդեցությունը և ընդգծել հայ ազգի ինքնիշխանության և իրավունքների պաշտպանության կարևորությունը:

1990 թվականի օգոստոսի 23-ին Հայաստանի Խորհրդային Հանրապետությունն իր վարչական սահմաններում հռչակեց իր անկախությունը Խորհրդային Միությունից, որը 1920 թվականի դեկտեմբերի 2-ից օկուպացրել էր Հայաստանի Հանրապետության տարածքը՝ ժամանակին արդեն ճանաչված որպես անկախ պետություն:

1920 թվականին Հայաստանի Խորհրդային Հանրապետության անջատումը Հայաստանի Հանրապետությունից արձանագրվել է նոր հռչակված հանրապետության խորհրդարանի կողմից 1991 թվականի սեպտեմբերի 21-ին:

Նոր Հայաստանի Հանրապետությունը, իրեն ոչ որպես իրավահաջորդ, ոչ էլ որպես 1920 թվականի Հայաստանի Հանրապետության շարունակող պետություն հռչակելով, հրաժարվել է Թուրքիայի դեմ ուղղված բոլոր պահանջներից:

Հետևաբար, հայ ժողովրդի արևմտյան և արևելյան բաղադրիչների միջև խնդիրների հստակ բաշխումն ու դերերի բաշխումը, ինչպես նաև նրանց ջանքերի համակարգումը կարող է նպաստել ազգային խնդիրների լավագույն տարբերակով լուծմանը:

Ահա թե ինչու Արեւմտյան Հայաստանը ոչ միայն չհրաժարվեց իր իրավունքներից, այլև չհրաժարվեց իր պարտականություններից իր բնակչության եւ իրեն ինքնիշխան, ազատ ու անկախ ճանաչած պետությունների հանդեպ:

Արցախի ազատագրմանը մասնակցելուց հետո Արեւմտյան Հայաստանի եւ Արցախի զինվորականներն ու մտավորականները միասնաբար որոշեցին կիրառել Արեւմտյան Հայաստանի հայերի ինքնորոշման իրավունքը:

- **2004 թվականի դեկտեմբերի 17-ին** Արեւմտյան Հայաստանի հայերի ազգային խորհուրդը Շուշիում հայտարարեց իր գոյության եւ ինքնորոշման իրավունքի մասին:

- **2005 թվականի ապրիլի 20-ին** Ստեփանակերտում պաշտոնապես հռչակվեց Արեւմտյան Հայաստանի հայերի համագումար և մասնակցեց ՄԱԿ-ի բնիկ ժողովուրդների իրավունքներին նվիրված նստաշրջաններին: (Բնիկ ժողովուրդների իրավունքների փորձագիտական մեխանիզմ (MEDPA), Մտավոր սեփականության համաշխարհային կազմակերպություն (OMPI), Մարդու իրավունքների խորհուրդ...):

- **2007 թվականի հունվարի 20-ին** Արեւմտյան Հայաստանի Հայերի Համագումարի պատվիրակները պաշտոնական հռչակագիր ընդունեցին Արեւմտյան Հայաստանի հայերի իրավունքների մասին:

- **2007 թվականի սեպտեմբերի 13-ին** Միավորված ազգերի կազմակերպությունը 144 ձայնով ընդունեց Բնիկ ժողովուրդների իրավունքների մասին հռչակագիրը՝ ճանաչելով նրանց ինքնորոշման իրավունքը: (Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրության հոդված 2):

- **2011 թվականի փետրվարի 4-ին** Արմենակ Աբրահամեանի նախագահությամբ Ազգային խորհուրդը կազմում է Արեւմտյան Հայաստանի կառավարություն և իրեն հռչակում շարունակվող Հայաստանի Հանրապետություն, որը ճանաչվել է ինքնիշխան և անկախ 1920թ.:

- **2013 թվականի հունվարի 24-ին** Ազգային խորհուրդը և Արեւմտյան Հայաստանի կառավարությունը համատեղ հռչակեցին ժողովրդավարական ընտրությունների միջոցով Արեւմտյան Հայաստանի խորհրդարան ստեղծելու նախագիծը:

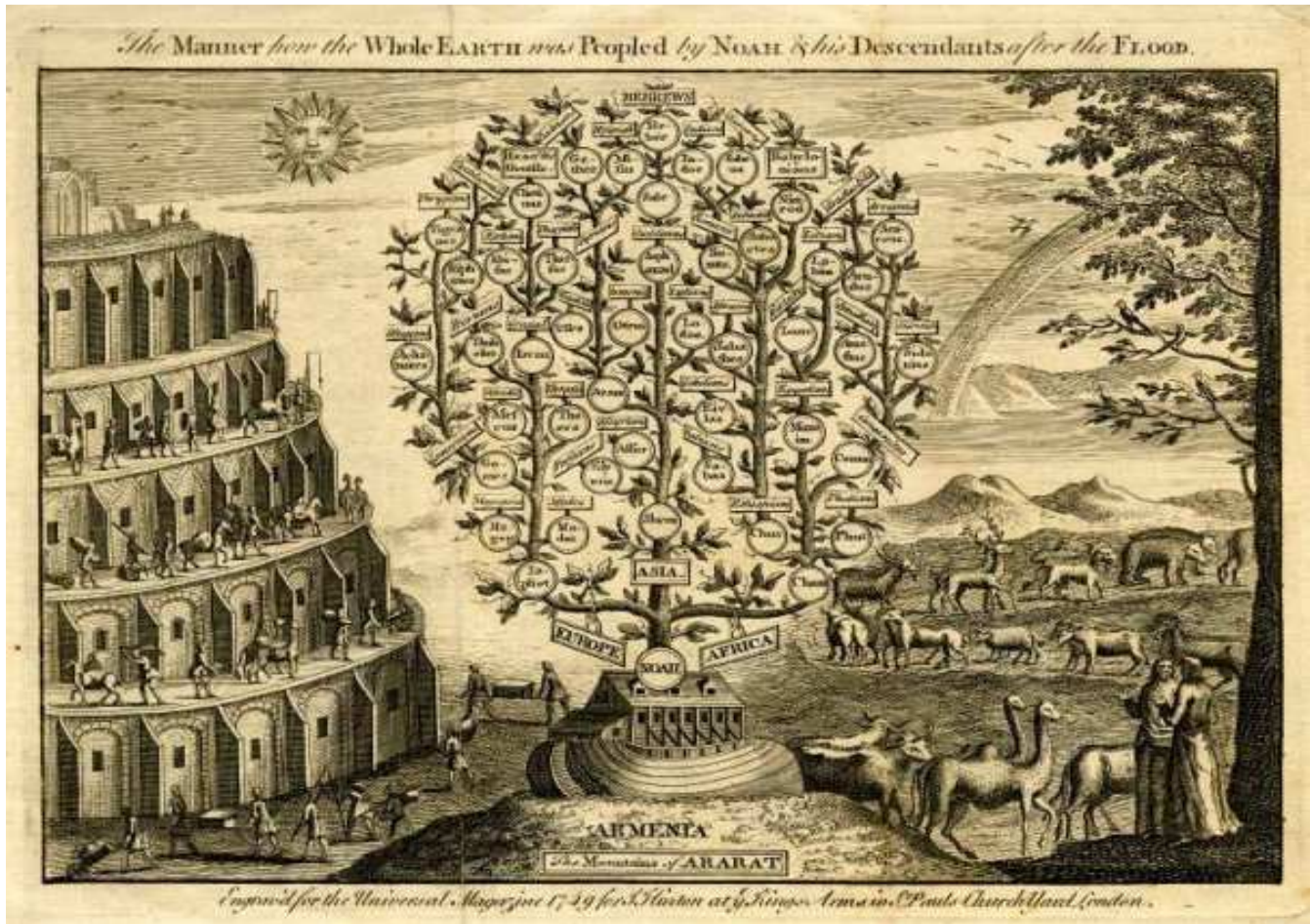
- **2013 թվականի դեկտեմբերի 16-ին** ընտրացուցակում գրանցված Արեւմտյան Հայաստանի հայերի կողմից պաշտոնապես ընտրվել են 64 պատգամավորներ:

- **2013 թվականի դեկտեմբերի 16-ին** խորհրդարանի պատգամավորների կողմից պաշտոնապես ընտրվեց Արևմտյան Հայաստանի Հանրապետության առաջին նախագահ Արմենակ Աբրահամեանը:
- **2014 թվականի փետրվարի 23-ին** Նախագահի հրամանագրով հայտարարվեց, որ Արևմտյան Հայաստանի Հանրապետությունը 1920 թվականին ճանաչված Հայաստան պետության շարունակող պետությունն է:
- **2004 թվականի դեկտեմբերի 17-ին** Շուշիի հռչակումից հետո, 2014 թվականի փետրվարի 16-ին նախագահի հրամանագրով պաշտոնապես հաստատվեց Ազգային խորհրդի և կառավարության գտնվելու վայրը Արևմտյան Հայաստանի Կարինում (Էրզրում), նաև տարածքային օկուպացիայի նկատառումներից ելնելով այս նստավայրի ներկայացուցչությունը ձևավորվում է Երևանում:
- Արևմտյան Հայաստանի Հանրապետության Նախագահը **2016 թվականի մայիսի 9-ին** հրամանագրով ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության Ազգային Մահմանադրությունը, որը ստորագրված և հաստատված է Արևմտյան Հայաստանի բոլոր քաղաքացիների կողմից:
- Նախագահը **2016 թվականի հունիսի 24-ին** Արևմտյան Հայաստանի անունից վավերացրել է Մերում ստորագրված Միջազգային խաղաղության դաշնագիրը:
- Նախագահը **2016 թվականի օգոստոսի 9-ին** Արևմտյան Հայաստանի անունից վավերացրել է Միավորված ազգերի կազմակերպության Ծովային իրավունքի մասին կոնվենցիան:
- Նախագահը **2016 թվականի հոկտեմբերի 1-ին** Արևմտյան Հայաստանի անունից վավերացրել է Պետությունների իրավունքներին ու պարտականություններին վերաբերող կոնվենցիան:
- Նախագահը **2017 թվականի հունվարի 20-ին** Արևմտյան Հայաստանի անունից վավերացրել է Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրությունը:
- **2018 թվականի դեկտեմբերի 17-ին** ընտրացուցակում գրանցված Արևմտյան Հայաստանի հայերի կողմից պաշտոնապես ընտրվել են 77 պատգամավորներ:
- **2019 թվականի հունվարի 18-ին** Արևմտյան Հայաստանի Հանրապետության նախագահ Արմենակ Աբրահամեանը պատգամավորների կողմից պաշտոնապես վերընտրվել է երկրորդ ժամկետով:
- **2020 թվականի հունվարի 19-ին** նոր կառավարությունը Արևմտյան Հայաստանի Ազգային ժողովի պատգամավորներին ներկայացրեց կառավարության իր նախագիծը:

- **2020 թվականի օգոստոսի 10-ին** Արևմտյան Հայաստանի հայերը, իրենց նախագահը, կառավարությունը և խորհրդարանը պաշտոնապես նշում են Սևրում ստորագրված միջազգային խաղաղության դաշնագրի ստորագրման հարյուրամյակը:
- **2020 թվականի սեպտեմբերի 27-ին** Արցախում սկսվեց երկրորդ պատերազմը, որը հրահրվել էր Ադրբեջանի կողմից՝ պետությունների միջազգային կոալիցիայի և Միբիայից ժամանած ջիհադիստ ահաբեկիչների աջակցությամբ:
- **2020 թվականի նոյեմբերի 8-ին** ադրբեջանական զինուժը հայտարարեց Շուշիի օկուպացիայի մասին:
- **1921 թվականի մարտի 1-ին** Արցախի խորհրդարանը 44-օրյա պատերազմից հետո Ադրբեջանի վերահսկողության տակ գտնվող տարածքները հայտարարեց օկուպացված տարածքներ: <http://www.nankr.am/hy/4027>
- **2021 թվականի մարտի 1-ին** Արևմտյան Հայաստանի խորհրդարանն ընդունում է «Արցախի մասին» օրենքը, որը ճանաչում է արցախահայության ինքնորոշման իրավունքը և նրանց ինքնավարությունը՝ Ման Ռեմոյի կոնֆերանսի և Սևրի դաշնագրի տարածքային ճանաչման հիման վրա՝ որպես 1920 թ. Հայաստանի Հանրապետության անբաժանելի մաս:
- **2024 թվականի հունվարի 20-ին** ընտրացուցակում գրանցված Արեւմտյան Հայաստանի հայության կողմից պաշտոնապես ընտրվում է 65 պատգամավոր:
- **2024 թվականի հունվարի 21-ին** Արևմտյան Հայաստանի Հանրապետության նոր նախագահ Լիդիա Մարկոսյանը խորհրդարանի պատգամավորների կողմից պաշտոնապես ընտրվում է առաջին ժամկետով:

1) Արեւմտյան Հայաստանը (Ուրարտուն) աշխարհի ազգերի ու երկրների տոհմաճառի հիմքն է:

Երբ խոսում ենք Հայաստանի մասին համաշխարհային ասպարեզում, ամենաեական փաստը, որ նշում ենք, այն է, որ Հայաստանն առաջինն է ընդունել քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն:

Բայց ամենատպալոբիչն այն է, որ Հայաստանը 6-րդ դարի Բաբելոնյան կավե քարտեզի վրա պատկերված երեք երկրներից մեկն է, այսինքն՝ ավելի քան 2600 տարի մենք մեր տեղն ունենք աշխարհի ամենահին քարտեզի վրա: Մեր նախնիների համար աշխարհը հողակտոր էր, որի ավերը հեղեղված էին ամեն կողմից: Բարեբախտաբար, սակայն, նրանք չսահմանափակվեցին իրենց իմացածով, շարունակեցին աշխարհը «չափելու» նոր փորձեր անել:

http://www.westernarmenia.eu/news/Actualite/2021/L_Armenie_Occidentale_Urartu_est_la_base_de_l_arbre_genealogique_des_nations.pdf

http://www.western-armenia.eu/news/Actualite/2024/Sur_lautochtonie_genetique_de_la_Nation_armenienne-22.12.2024.pdf

Հայ բնակչության ժողովրդագրական պատմություն և գենետիկական փոփոխություն

[https://www.cell.com/ajhg/fulltext/S0002-9297\(24\)00391-4](https://www.cell.com/ajhg/fulltext/S0002-9297(24)00391-4)

2) Հայերը, Ինքնավարությունը և Արևմտյան Հայաստանը

Հայերի ծագման մասին

Ովքե՞ր են հայերը

Որտե՞ղ է նրանց իսկական հայրենիքը:

Ե՞րբ է այն առաջին անգամ հիշատակվել հին գրավոր արձանագրություններում:

Այս հարցերին պատասխանելու համար նախ կանդրադառնանք ավանդական պատմություններին (ներառյալ բանավոր պատմությունները, որոնք հետագայում արձանագրվել են) հայ ազգի ծագման մասին: Հաջորդիվ կքննարկենք հայ ազգի ծագման մասին ժամանակակից տեսությունները, այնուհետև կանդրադառնանք Հայաստանին և հայերին վերաբերող ամենահին պահպանված պատմական արձանագրություններին: Ի վերջո, մենք կանդրադառնանք աշխարհի հայտնի քարտեզներին, որոնք պատրաստվել են հայտնի քարտեզագիրների և գիտնականների կողմից տարբեր դարերի ընթացքում:

http://www.westernarmenia.eu/news/Actualite/2021/Les_Hays_I_Autochtonie_et_I_Armenie_Occidentale.pdf

3) Պատմական ատլաս, զեկույց Արևմտյան Հայաստանի մասին (102 էջ)

Հիմնվելով Անտիկ, միջնադարի և նոր ժամանակների ամենաանհերքելի փաստաթղթերի վրա՝ (Արևմտյան) Հայաստանի աշխարհագրական և պատմական ատլասը նպատակ ուներ պաշտպանել Հայաստանի ազատությունն ու անկախությունը, որը, չնայած պատմության շրջադարձերին, շարունակում է հավակնել իր պատմական և տարածքային իրավունքներին:

Ստրաբոնի և Պտղոմեոսի հեռավոր ժամանակներից սկսած, բոլոր աշխարհագրագետները, բոլոր ճանապարհորդները, բոլոր պատմաբանները նշել են Անտի-Տավրոսի, Տավրոսի, Սև ծովի և Պարսկաստանի միջև ձգվող հսկայական երկհարկանի լեռնաշխարհի աշխարհագրական և էթնիկական միասնությունը:

Միջնադարի սարսափելի դարերը կարող էին աստիճանաբար ստիպել Հայաստանին կորցնել իր անկախությունը. Հայ-Կիլիկիայի թագավորությունում փառավոր կերպով պահպանվել են ավանդույթներն ու կորցրած հայրենիքի հիշատակը:

Նոր ժամանակներում օսմանյան տիրապետության ներքո Հայաստանի բուն անունը երբեմն ջնջվում էր, նրա ժողովուրդը ճնշվում էր և սարսափելի ջարդեր էին իրականացվում՝ փորձելով ջնջել այն: Սակայն հայ ժողովրդի անկախ ոգին դիմացավ՝ միշտ դիմադրելով իր կեղեքողներին:

17-րդ դարում ճանապարհորդ Տավերնիեն երկրում հաշվում էր «յուրաքանչյուր մահմեդականի դիմաց հիսուն հայ»: 19-րդ դարում Հայաստանում տեղի ունեցած մտավոր զարթոնքը վառ վկայությունն էր նրա ժողովրդի անսասան տոկունության: Թուրքական կառավարությունը՝ Գերմանիայի աջակցությամբ, իր իշխանությունը պահպանելու այլ միջոց չգտավ, քան հայերի զանգվածային բնաջնջման հրամանագիրը: Քարտերից մեկը խոր ցավով պատկերում է այս ողբերգական և արյունալի պատմությունը:

Հայաստանը, սակայն, չզիջեց. նա ապաքինվել է սարսափելի փորձությունից, նա զենքը ձեռքին կռվել է հայրենիքի ազատագրման համար, նա իր դաշնակիցներից արդարացիորեն ակնկալում է արդար հատուցումներ, որոնց իրավունքն ունի:

Ատլասը գիտական ճշգրտությամբ և խորը զգացումով նկարագրում է այս երկար, փառավոր և ցավալի պատմության փուլերը՝ գեղեցիկ պատկերագրով և քարտեզների վրա ցուցադրված:

http://www.western-armenia.eu/archives-nationales/Dossiers/Atlas_Rapport_sur_l_Armenie_Occidentale-1920.pdf

4) Ռուսական հրամանագրի հարցը թուրքական Հայաստանի վերաբերյալ (109 էջ).

Ռուսաստանը և Արևմտյան Հայաստանը

Անկախության ճանաչումը

Խորհրդային Ռուսաստանի ժողովրդական կոմիսարների խորհրդի «Թուրքական Հայաստանի մասին» (Արևմտյան Հայաստանի մասին) հրամանագիրը:

Սույն աշխատությունը նվիրված է Խորհրդային Ռուսաստանի Սովնարկոմի (Ժողովրդական կոմիսարների սովետ) «Թուրքական Հայաստանի» (Արևմտյան Հայաստան) մասին հրամանագրի հրապարակմանն առնչվող իրադարձություններին, որով Ռուսաստանի կառավարությունը պաշտպանում է օկուպացված Արևմտյան Հայաստանի հայերի ազատ ինքնորոշման իրավունքը մինչև լիակատար անկախություն:

Փաստերն ու փաստաթղթերը, որոնց վրա հիմնված է այս աշխատությունը, թույլ կտան ընթերցողին խորասուզվել հայ ժողովրդի համար այս չափազանց անհանգիստ ժամանակաշրջանում և մանրամասն գիտելիքներ ձեռք բերել Հայաստանի պատմության համար կարևոր այս փաստաթղթի մասին:

Դեռևս 1918 թվականի փետրվարին հայ ժողովրդի ազգային հերոս, մեծ զորավար Անդրանիկը այս հրամանագիրը բնութագրեց այսպես. «Հայաստանի վերաբերյալ բոլոր պաշտոնական հայտարարությունների համեմատ՝ բոլշևիկյան հրամանագիրն ամենաանկեղծն է և թերևս կդառնա ամենահայտնի փաստերից մեկը»:

Ռուսաստանի Սոցիալիստական Դաշնային Հանրապետության (ՌՍՍՖՍՀ) Սահմանադրության մեջ, 1918 թվականի նախագծի ֆաքսիմիլում, կա հոդված՝ նվիրված այս հրամանագրին:

Սահմանադրության 3-րդ գլխի 6-րդ կետում ասվում է.

6. Համառուսաստանյան ներկայացուցիչների III համագումարը վճռականորեն հավանություն է տալիս Ժողովրդական կոմիսարների խորհրդի քաղաքականությանը, հռչակում Ֆինլանդիայի լիակատար անկախությունը, ինչպես նաև նախաձեռնում Պարսկաստանում տեղակայված ռուսական զորքերի դուրսբերումը և Հայաստանին ինքնորոշման իրավունք շնորհում:

<https://mjp.univ-perp.fr/constit/ru1918.htm>

http://www.western-armenia.eu/news/Actualite/2018/Histoire_du_Decret_russe_sur_l_Armenie_turque-12.01.2018.pdf

5) Հայկական հարցը խաղաղության կոնֆերանսից առաջ (12 - 26 փետրվարի 1919 թ.) (84 էջ)

Այս բացառիկ մենագրությունը հիշեցնում է 1919 թվականի փետրվարի 26-ին Դաշնակից տերությունների գերագույն խորհրդում հայկական պատվիրակության ղեկավար Պողոս Նուբար փաշայի կողմից ներկայացված բնօրինակ հուշագիրը:

Նշենք, որ Գևորգ V Պատրիարքը Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսն էր, ով 1912 թվականին պաշտոպապես լիազորեց նախագահ Պողոս Նուբար փաշային՝ մասնակցելու և վարելու դիվանագիտական բանակցությունները՝ նպատակ ունենալով Արևմտյան Հայաստանի տարածքում հայկական պետության ստեղծումը՝ ազատվելով օսմանյան լծից:

Նախագահ Պողոս Նուբար փաշան միակն էր, ով այս մակարդակի թույլտվություն ստացավ Հայաստանի բարձրագույն կրոնական իշխանություններից:

http://www.western-armenia.eu/news/Actualite/2019/La_Question_Armenienne-1919-1920.pdf

6) Արևմտյան Հայաստանի Հայկական Պետության ստեղծման և ճանաչման պայմանները (82 էջ):

Այս մենագրությունը միավորում է բոլոր պաշտոնական փաստաթղթերն ու պայմանագրերը, որոնք ապացուցում և փաստում են Արևմտյան Հայաստանի և հայ ազգի անկախությունն ու ինքնիշխանությունը աշխարհի մեծագույն պետությունների կողմից ճանաչված իրենց պապենական հայրենիքի նկատմամբ:

http://www.westernarmenia.eu/news/Actualite/2019/Les_Conditions_de_Reconnaissance_de_l_Armenie_Occidentale.pdf

7) Ինչու՞ Մերի դաշնագրի հարյուրամյակը: (15 էջ)

Այս միջազգային դաշնագիրը, որը պատրաստվել է 1920 թվականի փետրվարին Լոնդոնի կոնֆերանսում և վերջնական տեսքի է բերվել 1920 թվականի ապրիլի 24-ին Սան Ռեմոյի կոնֆերանսում, 1920 թվականի մայիսի 11-ին ներկայացվել է Օսմանյան կառավարության ստորագրմանը:

Մ.Միլերանի միջոցով դաշնակիցների կողմից Թուրքիային փոխանցված պայմանները նախապես հայտնի էին:

Դրանք խիստ էին, բայց արդարացված, և կարող էին ավելի խիստ լինել, քանի որ նախատեսվում էր Կոստանդնուպոլիսը վերցնել թուրքերից, և այդպիսով նրանց կառավարության նստավայրը տեղափոխել Ասիա:

Ոչ մեկի մոտ նրանք խղճահարություն չեն առաջացնի, այն միայն թույլ քավությունն է հայերի և քրիստոնյաների կոտորածների համար, որոնք արդեն 1915 թվականին որակվել են որպես նոր հանցագործություններ մարդկության և քաղաքակրթության դեմ Եռակի Անտանտի կողմից, որին նրանք սառնասրտորեն են վարվել, հատկապես՝ վերջին քսան տարին:

Սակայն, այլ պատճառներով, զերծ Թուրքիայի նկատմամբ անտեղի սենտիմենտալությունից, ֆրանսիական հասարակական կարծիքը սառնասրտորեն է ընդունում պայմանագիրը: (Քաղվածք շվեյցարական «La Liberté» թերթից, չորեքշաբթի, մայիսի 12, 1920 թ.): Արարողությունը նախագահում էր պարոն Միլերանը, իսկ արարողակարգի ղեկավար

պարոն դը Ֆուկյերը ներկայացրեց Օսմանյան կայսրության պատվիրակներին: Դաշնակիցների անունից պարոն Միլերանը նրանց հանձնեց Պայմանագրի նախագիծը:

Իշխանությունները որոշեցին, որ քննարկումները տեղի կունենան գրավոր. Օսմանյան կառավարությանը մեկ ամիս ժամանակ տրվեց իր դիտարկումները հրապարակելու համար: Թեֆիք փաշան, դողդոջուն ձեռքերը դնելով հենց նոր ստացած փաստաթղթի վրա, հուզված ձայնով մի քանի բառ ասաց: Պարոն Միլերանը եզրափակեց հանդիպումը, որը տևեց ընդամենը հինգ րոպե:

Թուրք պատվիրակներին հանձնված պայմանագրի նախագիծը բաժանված է տասներեք մասի և 433 հոդվածի:

http://www.western-armenia.eu/news/Actualite/2019/Pourquoi_le_Centenaire_du_Traite_de_Sevres.pdf

http://www.western-armenia.eu/archives-nationales/Traite/Traite_de_Sevres-fr-10_aout_1920.pdf

<http://www.western-armenia.eu/archives-nationales/Traite/Traite-de-Sevres1.pdf>

8) Հայերի ցեղասպանությունից մինչև բնիկ ժողովուրդների իրավունքների մասին հռչակագիրը

Սակայն այսօր Թուրքիայում մեծ բանավեճեր են ընթանում. հանրապետությունը պատասխանատվություն է կրում Դերսիմի ջարդերի համար, որոնք տեղի են ունեցել 1937 թվականին, որի ժամանակ սպանվել են հազարավոր բնիկ ավազի հայեր՝ շիական մողեռնիստական հոսանքից:

Նոյեմբերի 23-ին արգելքը հանվեց, երբ Թուրքիայի վարչապետ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանը ներողություն խնդրեց: «Եթե պետության անունից ներողություն խնդրելու անհրաժեշտություն լինի, ես ներողություն կխնդրեմ և ներողություն եմ խնդրում», - հաստատել է 2002 թվականից ի վեր իշխանության մեջ գտնվող ԱԶԿ-ի իսլամիստ առաջնորդը:

Նախկինում Թուրքիայում տեղի ունեցած կոտորածի համար պաշտոնական ներողություն չի եղել: Արևմտյան Հայաստանում՝ Դերսիմում, 1937 թվականին բանակը ջախջախեց ապստամբությունը, որը մեղադրվում էր ազգի միասնությունը վտանգելու մեջ՝ սպանելով 13500 մարդ, ըստ պաշտոնական տվյալների, սակայն պատմաբանները խոսում են 30,000-ից 50,000 զոհերի մասին:

Զարդից հետո Դերսիմը վերանվանվել է Թունջելի՝ «բրոնզե ձեռք»՝ ի պատիվ ռազմական գործողության:

Իր ելույթում Էրդողանը կոչ է արել CHP-ին՝ Մուստաֆա Քեմալի հիմնադրած Ժողովրդահանրապետական կուսակցությանը, մինչև 1945 թվականը իշխանության միակ և այժմ գլխավոր ընդդիմադիր ուժին, ստանձնել պատասխանատվությունը: Ճակատագրի հեգնանքով, նրա ներկայիս նախագահ Քեմալ Քըլըչդարողլուն ինքն է Դերսիմից: Ջարդի զոհ է դարձել նաև նրա ընտանիքի մի մասը:

Վարչապետը սա տեսավ որպես աշխարհիկ ընդդիմությանը խարխուլու հնարավորություն՝ միաժամանակ մեծացնելով իր ժողովրդականությունը հայերի շրջանում: Սա նաև ժեստ է ակնինների (բնակչության 30%-ի) նկատմամբ, որոնց թվում կան հայեր, քրդեր և թուրքեր, և որոնք միշտ ընկալվել են որպես ոչ այնքան մահմեդական և պահպանողականների կողմից արհամարհված:

Այնուամենայնիվ, այս ներողությունը երկու կողմ ունի. մի կողմից, քանի որ քրդամետ BDP-ն (Խաղաղություն և ժողովրդավարություն կուսակցություն) և զոհերի միավորումները պահանջում են վարչապետից ավելի հեռուն գնալ, մասնավորապես՝ Ազգային ժողովում հրապարակային ներողություն խնդրելով: Մյուս կողմից, քանի որ ԱԶԿ-ն չի հաղթի, եթե փորձի միավորել բոլոր էթնիկ ու կրոնական փոքրամասնություններին: Ավելին, Դերսիմի կոտորածի ճանաչումը ստիպում է մյուս փոքրամասնություններին պահանջել նույնը. հատկապես հայերին, որոնք զոհվել են 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանության ժամանակ 1894-1923 թվականներին, որոնք, ըստ պատմաբանների մեծամասնության, երկու միլիոն կյանք են խլել: Պետք է նշել, որ թուրքական իշխանությունները մինչ օրս հրաժարվում են ճանաչել այն:

http://www.western-armenia.eu/news/Actualite/2017/Du_genocide_des_Armeniens_a_la_declaration_sur_les_droits_des_peuples_autochtones-07.05.2017.pdf

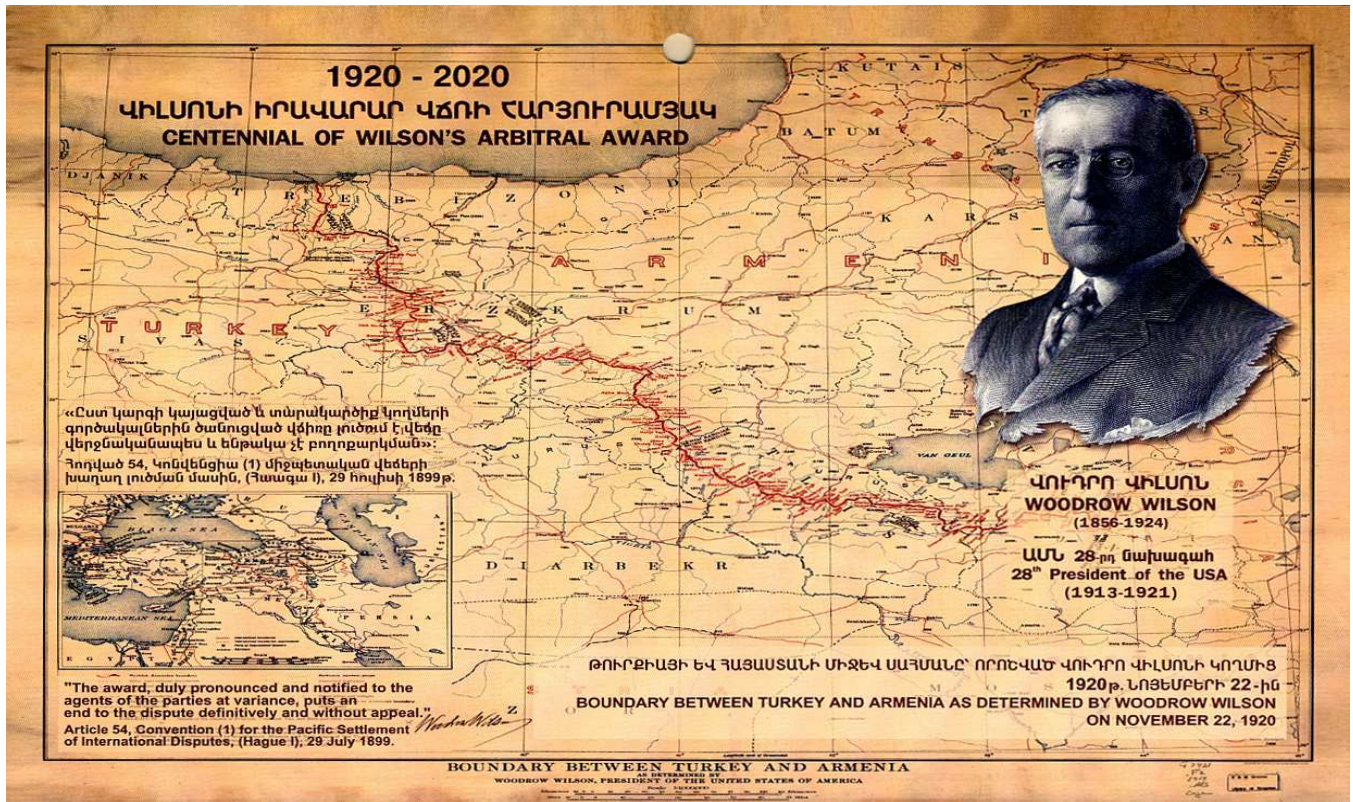
9) Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Նախագահ Վուդրո Վիլսոնի իրավաբար վճիռը (42 ք.)

Թուրքական Հայաստանը, որը դարձավ Հայաստանի Հանրապետություն, համաձայնում է ԱՄՆ-ին փոխանցել երկու երկրների սահմանների սահմանազատման իրավունքը: Վրաստանի և Ադրբեջանի հետ Հայաստանի Հանրապետության սահմանները կորոշվեն այդ երկրների հետ ուղղակի բանակցություններով՝ Սեւրի դաշնագրի 92-րդ հոդվածի հիման վրա: 1920 թվականի ապրիլին Դաշնակից ուժերի Գերագույն խորհուրդը, որը ներկայացնում է Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան, Իտալիան և Ճապոնիան, որոշում է երկու պահանջ ներկայացնել Միացյալ Նահանգների 28-րդ նախագահ Վուդրո Վիլսոնին.

1) ընդունել Հայաստանի նկատմամբ պրոտեկտորատի մանդատ.

2) իրավարար վճռով որոշել Հայաստանի և Թուրքիայի միջև սահմանը.

Ստորև կցում ենք նախագահ Վուդրո Վիլսոնի իրավարար վճռի ամբողջական տեքստը:

<http://www.western-armenia.eu/news/Actualite/2022/Arbitral-Award-Of-The-President-Of-The-United-States-Of-America-Woodrow-Wilson.pdf>

10) Սահմանների սահմանազատման հարցի շուրջ (Արևմտյան Հայաստանի արևելյան սահմաններ) (3 էջ)

Հաշվի առնելով միջազգային հանրության կողմից դատապարտված ցեղասպանական ջարդից ստացված ժողովրդագրական վիճակագրությունը՝ սահմանազատման հարցը 1919 թվականին դարձել է ուսումնասիրության առարկա, որը ներկայացնում ենք ստորև.

Սահմանազատման մյուս բոլոր առաջարկները պետք է ենթարկվեն ոչ միայն Ադրբեջանի գրավոր առաջարկին, այլև այն չափանիշներին, որոնք համարժեք են վերը նշված սահմանազատումը թույլ տված չափանիշներին: Սահմանազատման չափանիշները համապատասխանում են տարբեր հանցագործությունների, որոնք դատապարտվել են դաշնակից խոշոր տերությունների կողմից 1894 թվականից ի վեր:

http://www.western-armenia.eu/archives-nationales/Armenie_1920/L-Armenie_transcaucasienne-territoires_frontieres_statistiques.pdf

Այս դեպքում Հանձնաժողովը պետք է որոշի, թե ում ինքնիշխանության ներքո են գտնվում ինդրո առարկա տարածքի զգալի հատվածները: Սահմանային գիծը հնարավոր եղավ արդյունավետ կերպով սահմանազատել գետնի վրա միայն դրա երթուղին որոշելուց հետո (սահմանազատում): Ի սկզբանե պետք է հիշել, որ Անվտանգության խորհուրդը մի մարմին է, որը, ըստ Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրության, առանձնահատուկ նշանակություն ունի միջազգային խաղաղության և անվտանգության պահպանման համար:

Անվտանգության խորհուրդն իրավասու է որոշել սահմանը սահմանազատող պայմանագրի վավերականությունը, օրինակ՝ 1920 թվականի նոյեմբերի 22-ի Վ. Վիլսոնի իրավարար վճիռը: Եվ նաև Սեւրի դաշնագրի 92-րդ հոդվածի կիրառումը, որը վերաբերում է, ի թիվս այլ հարցերի, 1920 թվականի Հայաստանի և Ադրբեջանի սահմանին:

http://www.western-armenia.eu/news/Actualite/2021/Sur_la_question_de_la_delimitation_et_de_la_demarcation_des_frontieres.pdf

11) Արևմտյան Հայաստանի Ազգային Սահմանադրությունը (82 էջ)

Արևմտյան Հայաստանի հայերին ինքնության և քաղաքացիության վերադարձի հիման վրա

Միջազգային որոշումների, Սեւրի դաշնագրի, ինչպես նաև 1916-ից մինչև 1920 և 2004-2016 թվականների Արևմտյան Հայաստանի (կամ Հայաստանի) վերաբերյալ տարբեր իրավական վճիռների, Արևմտյան Հայաստանի Ազգային խորհրդի կողմից բխող հռչակագրերի, հրամանագրերի և որոշումների հիման վրա՝ Արևմտյան Հայաստանի նախագահը, կառավարության եւ Ազգային ժողովի անդամները հաստատում են Արևմտյան Հայաստանի (ներառյալ Կիլիկիայի) հայերի իրավունքները: Այս իրավունքները ներառում են հայերի ազատ գոյության և ապրելու, ինչպես նաև Մերձավոր Արևելքի և մնացած աշխարհի ազգերի ու պետությունների միջև խաղաղությունն ու համագործակցությունը խթանելու իրավունքը: Այս համատեքստում Արևմտյան Հայաստանի Հանրապետության (Հայաստանի Հանրապետության) Սահմանադրությունն ընդունվել է 2016 թվականի մայիսի 9-ին:

http://www.western-armenia.eu/stat.gov.wa/fr/2020/Constitution_Nationale_dArmenie_Occidentale-fr-09.05.2020.pdf

http://www.western-armenia.eu/stat.gov.wa/arm/2017/Arevmdyan_Hayasdani_Hanrabadoutyan_Sahmanadroutyoune-09.05.2016.pdf

Արմենակ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ
Արեւմտեան Հայաստանի Ազգային խորհրդի նախագահ

